

Munisa MAVRULOVA,
O'zDSMI "Madaniyat va san'at
menejmenti" kafedrası dotsenti,
falsafa fanlar doktori (DSc)

IJTIMOY MUHIT VA MA'NAVY EHTYOJ UYG'UNLIGI

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijtimoiy muhitning jamiyat taraqqiyoti va aholi ma'naviy ehtiyojlarini shakllantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, globallashtirish sharoitida yoshlar ma'naviyatini mustahkamlash, ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish va ma'naviy ehtiyojlarni rivojlantirishning dolzarb masalalari ko'rib chiqiladi va ijtimoiy ma'naviyatning jamiyat barqarorligi, fuqarolik madaniyati va ma'naviy immunitetni shakllantirishdagi ahamiyati haqida atroflicha fikr-mulohaza yuritiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muhit, ma'naviy ehtiyoj, ma'naviy qadriyatlar, ijtimoiy ong, milliy an'analar, madaniy muhit, yoshlar tarbiyasi, ma'naviy immunitet, globallashtirish, fuqarolik madaniyati, jamiyat taraqqiyoti.

Аннотация. В данной статье представлен научно-теоретический анализ роли социальной среды в развитии общества и формировании духовных потребностей населения. Рассматриваются также актуальные вопросы укрепления духовности молодежи, улучшения социально-духовной среды и развития духовных потребностей в контексте глобализации, а также дается всестороннее осмысление важности социальной духовности для стабильности общества, гражданской культуры и формирования духовного иммунитета.

Ключевые слова: социальная среда, духовная потребность, духовные ценности, общественное сознание, национальные традиции, культурная среда, воспитание молодежи, духовный иммунитет, глобализация, гражданская культура, социальное развитие.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the role of social spirituality in the development of society and the formation of the spiritual needs of the population. It also considers the urgent issues of strengthening the spirituality of youth, improving the socio-spiritual environment and developing spiritual needs in the context of globalization, and provides a comprehensive reflection on the importance of social spirituality in the stability of society, civic culture and the formation of spiritual immunity.

Keywords: social spirituality, spiritual need, spiritual values, social consciousness, national traditions, cultural environment, youth education, spiritual immunity, globalization, civic culture, social development.

Xalqning ma'naviy-madaniy ehtiyojlari shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan omillar juda ko'p. Jamiyat hayotining barcha jabhalari ana shu ehtiyojlarning yo shakllanishi yoki shakllanmasligiga ma'lum darajada ta'sir etadi. Biroq, bunday ehtiyojlarning shakllanishi, ayniqsa qondirilishiga kuchli ta'sir etadigan omil mavjud bo'lib, bu – har qanday davlat va jamiyatdagi ijtimoiy-ma'naviy muhitga bog'liq.

Ijtimoiy-ma'naviy muhitning jamiyat a'zolari ma'naviy-madaniy ehtiyojlarining shakllanishiga ijobiy ta'siri, eng avvalo, ushbu davlat fuqarolarining ma'naviy olamiga va jamiyatning qanday g'oyaga suyanishiga bog'liq. Boshqacha so'z bilan aytganda shaxsning tarbiyalanganlik darajasi va bosh g'oyaning hayotiyligi, ishonchligi, jamiyat tomonidan qabul qilinish holati ijtimoiy-ma'naviy muhitning sog'lomligidan darak beradigan omil hisoblanadi.

Madaniyatshunoslik, Nomoddiy madaniy meros

Shu o'rinda, mamlakat rahbarining quyidagi fikrlarini alohida ta'kidlash kerak: *"Ma'naviyatsizlik va g'oyasizlik har qanday jamiyatni tanazzul sari yetaklashi, davlat siyosati va boshqaruvini kuchsizlantirishi, korrupsiya, jinoyatchilik va axloqsizlik kabi illatlarning ildiz otishiga sabab bo'lishi bilan bog'liq misollarni insoniyat tarixidan ko'plab keltirish mumkin"*.

Mazkur holat – jamiyatda sodir bo'ladigan ma'naviyatsizlik, axloqsizlik, qadriyatlarning yemirila borishi, mafkuraviy bo'shliq, g'oyasizlik kabi salbiy hodisalar, hech shubhasiz, har qanday davlatni va millatni ichidan yemiradi, o'sha joyda ijtimoiy-ma'naviy muhit beqarorligi vujudga keladi. Shuning uchun ham, jamiyat ijtimoiy-ma'naviy muhitining sog'lomligi mamlakat va millat taraqqiyotining muhim belgilari hisoblanadi.

Ijtimoiy muhit keng ma'noda, ijtimoiy-iqtisodiy tizimni, ishlab chiqarish munosabatlari, ijtimoiy institutlar majmui, ijtimoiy ong shakllari va jamiyat madaniyatini qamrab oladi (makromuhit). Tor ma'noda, inson bevosita yashaydigan, mehnat qiladigan oila va jamoa, ta'lim maskanlarini o'z ichiga oladi (mikromuhit). Ijtimoiy muhit shaxs ma'naviyatining shakllanishi va rivojlanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi.

Yuqorida keltirilgan iqtibos, nazarimizda "ijtimoiy-ma'naviy muhit" tushunchasining to'liq mazmun-mohiyatini ochib bera olmaydi. Bizning fikrimizcha "ijtimoiy-ma'naviy muhit – muayyan makonda va zamonda jamiyatda qaror topgan va kishilar ruhiyati, shaxs tarbiyasi, ijtimoiy kayfiyatida aks etadigan, uning mamlakatda amal qilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy-mafkuraviy jarayonlarga munosabatini belgilab beradigan holat" hisoblanadi.

Aholi ma'naviy-madaniy ehtiyojlarini shakllantirish va qondirish masalasi bir tekisda yuz bermaydi. Ana shu ehtiyojlar eng avvalo har qanday jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy muhitiga bog'liq ekanligi aksioma. Ayniqsa, mustaqillik yillari ushbu jarayon notekis rivojlanganligini ko'rish mumkin.

Buning ko'plab sabablari bo'lib, ularning eng muhimlari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, 1991-yil 31-avgust kuni O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qildi. O'zbekiston qariyb 74 yil davom etgan va yakka mafkuraviylikka asoslangan ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan ozod bo'ldi. Siyosiy, mafkuraviy-g'oyaviy biqlik sharoitida o'zining ming yillar davomida shakllangan milliy davlatchilik an'analaridan ayrilgan O'zbekiston milliy davlatchilikning yangi taraqqiyot yo'lga chiqdi.

Istiqlolning dastlabki kunlaridanoq O'zbekiston xalqaro hamjamiyatning teng kuchli subyekt sifatida demokratik, huquqiy, insonparvarlikka asoslangan davlatni barpo etishni o'z oldiga eng katta, strategik maqsad sifatida qo'ydi. Bu narsa

rasmiy O'zbekistonning barcha hujjatlarida e'lon qilindi, jahon hamjamiyati mamlakatni mustaqil, suveren davlat sifatida tan ola boshladi.

Biroq, bu jarayon juda ziddiyatli va murakkab sharoitda amalga oshirildi. Hali sobiq SSSRni qo'msaydigan, uning "imkoniyatlari" va soxta "muruvvatlaridan" bahramand bo'ladiganlar safi ko'p edi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitning sog'lomlashtirishga jiddiy to'sqinlik qilar edi.

Ikkinchidan, mustaqillik O'zbekiston milliy iqtisodiyotining taraqqiyotiga keng imkoniyatlar ochgan bo'lsa-da, biroq, uzoq yillar davomida shakllangan va milliy respublikalar va ularning xalqlari milliy manfaatlariga mutlaqo mos kelmaydigan sovet iqtisodiy siyosati mamlakat taraqqiyotiga kuchli salbiy ta'sir ko'rsatar edi.

Mustaqillik qo'lga kiritilgan paytda respublika ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari bo'yicha sobiq SSSRda eng oxirgi o'rinlardan birida turgan edi. O'zbek xalqining turmush darajasi o'sha paytda hattoki ko'pgina Afrika davlatlaridagi turmush darajasidan ham past edi.

Iqtisodiyotni rivojlantirishda yaqqol namoyon bo'lgan xomashyo ishlab chiqarishga yo'naltirilganlik, xomashyoga birlamchi ishlov berish bo'yicha ibtidoiy ishlab chiqarishni kengaytirish siyosati, imperiya munosabatlarining majruh tizimi "Sovet O'zbekistoni" xo'jaligining deyarli barcha tarmoqlari va sohalarida halokatli nomutanosiblikni yuzaga keltirdi. O'zbekiston sobiq sovet davlatining boshqa mintaqalaridan don va go'shtning 70 foizi, kartoshkaning 60 foizi, qand, quruq sut va bolalar ovqatlarining 100 foizini va boshqa xalq xo'jaligi hamda aholining hayoti ta'minoti uchun zarur bo'lgan muhim mahsulot turlarini olib kelishga majbur edi.

Bunday siyosat jamiyatda jiddiy noroziliklarni keltirib chiqardi. Tong sahardan, kech shomgacha qora mehnat qilgan o'zbek dehqoni, ishchisining kosasi sira oqarmadi. Bu esa mamlakatda ijtimoiy-ma'naviy muhitning yanada keskinlashishiga olib keldi.

Uchinchidan, o'zbek jamiyatida ijtimoiy masalalar yanada chigallashib ketdi. Mustabid tuzum davrida davlat mamlakat boshqaruv tizimidan tortib alohida-alohida shaxslarning kundalik turmushi va istiqboliga daxldor bo'lgan barcha katta-kichik masalalarni hal etishni o'z zimmasiga olgani uchun mehnatkash xalq boqimandalik kayfiyatiga duchor bo'ldi. U faqat ishlash huquqiga ega edi xolos. "Mehnat" deb atalgan hissiy mashinaning quliga aylanib qolgan edi.

Boshqa xalqlar qatori o'zbek xalqi shunchaki ishlar, shunchaki umr kechirardi, xolos. Tiriklik degan buyuk ne'matning, hayot degan oliy tushunchaning mag'zini chaqishga o'zida rag'bat ham, ehtiyoj ham sezmasdi. Binobarin, aql bilan ish

tutish, voqelikni idrok qilish, bunyod etish, yaratish tuyg'ulari butunlay so'ndirilgan edi. Shuning uchun ham mamlakat taraqqiyoti sustlashib, odamlar turmush darajasi nomutanosib ravishda pasaya bordi.

Sovet iqtisodiy siyosatining inqirozga yuz tutishi, taraqqiyotning ekstensiv yo'lining tanlaganligi aholining ijtimoiy holatiga o'zining kuchli salbiy ta'sirini ko'rsatdi. Masalan, aholi jon boshiga mahsulot ishlab chiqarish kamaya bordi, ayniqsa oziq-ovqatni iste'mol qilish qisqarib ketdi. Ekologik inqiroz alomatlari yaqqol sezila boshladi.

Oqibatda O'zbekistonning SSSR iqtisodidagi mavqei tushib ketdi. Agar o'tgan asrning 60-yillari boshida O'zbekiston iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha SSSRda 9-o'rinda turgan bo'lsa, 1991-yilga kelib 15 respublika orasida 12-o'rinni egalladi. Iqtisodiy va ishlab chiqarish imkoniyati nuqtayi nazaridan O'zbekiston sobiq ittifoq respublikalari orasida uchinchi (RSFSR va Ukrainadan keyin) o'rinda bo'lsa-da, aholining turmush darajasi bo'yicha 14-o'rinda edi.

Mustaqillik arafasida, shuningdek, istiqlolning dastlabki yillarida sobiq SSSR davridagi notekis iqtisodiy va ijtimoiy siyosat tufayli umumiylikda to'plangan moddiy boyliklarning aksariyat qismi sovet davlatining g'arbiy hududlariga joylashtirilgan edi. Yaratilgan, to'plangan moddiy boyliklarning hissasi Markaziy Osiyo respublikalari, ayniqsa, O'zbekiston hissasidagi qismi juda kam miqdorni tashkil etgan.

To'rtinchidan, mustabid tuzum davrida O'zbekiston tom ma'noda ma'naviy-madaniy inqirozga yuz tutdi. Soxta "sovet madaniyati", "shaklan milliy, mazmunan sotsialistik, ruhan baynalmilal madaniyat" kabi shiorlar ostida o'zbek milliy madaniyati og'ir kunlarni boshidan kechirdi. Milliy qadriyatlar toptalindi, ular millatchilik harakati sifatida badnom qilindi. Yakka mafkuraviy va haddan tashqari g'oyaviy-siyosiy tus olgan shiorlar ostida o'zbek ziyolilarining eng ilg'or vakillari qatag'on qilindi.

O'n yillar davomida to'planib qolgan va hal etilmagan ana shu ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-mafkuraviy muammolar oxir-oqibatda O'zbekistonda ijtimoiy-ma'naviy tanglik holatini yuzaga keltirdi. O'tgan asrning 80-yillari oxirlarida, keyinchalik, 90-yillarning boshlarida respublikada kuchli ijtimoiy larzalar paydo bo'ldi. Farg'ona, Qo'qon, Andijon, Namangan, Bo'ka, Parkent voqealari O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy inqiroz alomatlarining salbiy ta'siridan dalolat berib, ijtimoiy sohada butunlay o'zgacha munosabatlarni shakllantirilishini talab qilardi.

O'zbekistonning yo'li shuki, biz tinchlik va osoyishtalikni saqlab, bozor iqtisodiyotiga o'tishni shoshmasdan, aholining nochor qismini asrab-avaylab, ularga yetarli shart-sharoitlarni yaratib

berib, ana shundan keyin amalga oshirishga bel bog'ladik.

Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq mamlakatda aholi ma'naviy-madaniy ehtiyojlarini shakllantirishga va qondirishga sobiq sovet davridan meros bo'lib qolgan ijtimoiy-mafkuraviy va biryozlama g'oyaviy muhit jiddiy salbiy ta'sir qildi. Ayniqsa, aholining iqtisodiy-siyosiy, ma'naviy ehtiyojlarini shakllantirish va qondirishning konseptual asoslarini yaratish kerak edi.

Ushbu vazifalarni ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilgan holda, ularni 4 (to'rt) bosqichda amalga oshirilganligini ta'kidlash mumkin. Birinchi bosqich 1991-1994-yillarni o'z ichiga oladi. Bu davr sovet mustabid tuzumi bosqichida shakllangan bir yozlama iqtisodiy siyosatdan bozor munosabatlariga asta-sekin o'tish, o'sha davrdan meros bo'lib qolgan og'ir iqtisodiy-ijtimoiy vaziyatni sog'lomlashtirish yo'lidagi dastlabki tadbirlar bilan hamohang bo'ldi.

Aholi daromadlarini ko'paytirish, iqtisodiyotni liberallashtirish, bozor munosabatlariga o'tish, odamlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, kishilar bandligini ta'minlash kabi qator masalalar kun tartibiga qo'yila boshlandi. Birinchi bosqichning eng muhim jihati aholini ommaviy ravishda ijtimoiy himoyalash tizimining shakllanganligi bo'ldi. Iqtisodiyotning liberallashtirish sharoitida kishilar iste'mol mollariga qo'yilgan bahoning mo'tadillashtirishga alohida e'tibor berildi. Bu tadbir, shubhasiz, mustaqillikning dastlabki davrida jamiyat ijtimoiy-ma'naviy muhitini sog'lomlashtirishga jiddiy ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Ikkinchi bosqich 1995–1999-yillarni o'z ichiga oladi. Bu davrning xarakterli tomoni aholini ommaviy ravishda ijtimoiy himoyalash tizimidan ularni maqsadli va manzilli ijtimoiy muhofaza qilish tizimiga o'tish bilan izohlanadi.

Agar aholining iqtisodiy-siyosiy, ma'naviy ehtiyojlarini shakllantirish va qondirishning birinchi bosqichida odamlarda iqtisodiy, siyosiy hayotda sovet mustabid tuzumining qoldiqlaridan qutulish masalasida konservativ fikrlash

alomatlarini kuchli tarzda namoyon bo'lib turgan bo'lsa, ikkinchi bosqichda endi kishilar asta-sekinlik bilan mustabid tuzum kayfiyatini bartaraf eta boshladi. Ular tafakkur tarzida taraqqiyotning yangi davriga moslashuv jarayoni yuz bera boshladi. Aholining ijtimoiy faollik darajasi o'sa boshladi, yangi iqtisodiy siyosat sohasidagi bilim va ko'nikmalarning shakllanishi, ularning bozor munosabatlaridagi ishtirokida faollik darajasining ortishi yuz berdi.

Uchinchi bosqich 1999–2016-yillarni o'z ichiga oladi. Bu davrda mamlakat siyosiy rahbariyati ijtimoiy islohotlarni aholining nochor qismi manfaatlariga moslangan holda olib borishga harakat qildi. Shuningdek, mazkur davr mehnat

Madaniyatshunoslik, Nomoddiy madaniy meros

bozorini rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, pirovard natijada xalq farovonligini yanada oshirishga qaratilgan siyosat bilan bog'liq bo'ldi.

Mazkur uch bosqich O'zbekiston jamiyatida barqaror ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantirishda muayyan ahamiyatga ega bo'lganligini alohida ta'kidlash kerak. Mustaqillikning qo'lga kiritilishi, demokratik, suveren, insonparvar davlat barpo etilishi, odamlarda mustabid tuzum davrida shakllangan ijtimoiy kayfiyatning asta-sekinlik bilan yo'qola borishi, yangi jamiyat bunyod etishning iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-mafkuraviy zaminlarining yaratilishi, hech shubhasiz, aholi ma'naviy-madaniy ehtiyojlarining orta borishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi.

Biroq, mamlakatning 1991–2016-yillar oralig'idagi taraqqiyot bosqichini tom ma'noda aholi ma'naviy-madaniy ehtiyojlarini shakllantirish davri deb atashda real voqelikni e'tiborga olish lozim. Bu davrda bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotdan odamlarning ko'ngli to'lmadi, iqtisodiy taraqqiyotning bosh kuchi bo'lgan tadbirkorlik harakati qator ma'muriy to'siqlar sababli keng tus olmadi. Iqtisodiyot tarmoqlarini tom ma'noda modernizatsiya qilish amalda yuz bermadi. Qishloq xo'jaligini isloh qilishda zamonaviy usullardan foydalanish darajasi past bo'ldi, sohada klasterlar va kooperatsiyalar faoliyati qo'llab-quvvatlanmadi.

Shuningdek, jamiyat ijtimoiy-ma'naviy muhitini sog'lomlashtirish, aholining ma'naviy-madaniy ehtiyojlarini shakllantirishga zamin bo'ladigan qulay ma'naviy-mafkuraviy muhit ham yaratilmadi. Mamlakat, millat va jamiyat taraqqiyoti uchun o'ta zarur bo'lgan milliy g'oyani ishlab chiqishda muayyan kamchiliklarga yo'l qo'yildi.

Yana bir muhim masala: milliy g'oya mamlakatning muayyan bir taraqqiyot bosqichida amal qiladigan umummilliy maqsad va vazifalarni o'zida mujassam etgan bo'lishi muhimdir. Bu ayniqsa, taraqqiyotning ma'lum bir bosqichidan boshqa, konseptual jihatdan tamomila yangi davriga o'tgan paytlarda juda kerak.

Aholining iqtisodiy-siyosiy va ma'naviy ehtiyojlarini shakllantirish va qondirishning navbatdagi, 4-bosqichi 2016-yildan hozirgacha davom etib kelayotgan davrni o'z ichiga oladi. Bu davr ayni paytda mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni qurish, Uchinchi Renessans poydevorini yaratish davri sifatida ham tarixga kiradi.

Bu davr odamlarni qariyb 25 yil davomida qiynab kelgan qator ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-mafkuraviy muammolarni ado etish yo'lidagi dadil qadam sifatida tarixga kiradi. Bunda aholining ma'naviy-madaniy ehtiyojlarini shakllantirish va qondirishning muhim omili sifatida jamiyat ijtimoiy-ma'naviy muhitining barqarorlashuvi va yanada sog'lomlashishiga ijobiy ta'sir qilgan ayrim jihatlar quyidagilardan iborat bo'ldi:

– bu davr inson qadr-qimmati ulug'langanligi bilan ajralib turadi. Shaxs manfaatini himoya qilish davlat organlari faoliyatining muqaddas maqsadiga aylandi. Bunday maqsad “inson – jamiyat – davlat” tamoyili asosida amalga oshirilishi belgilab qo'yildi;

– o'tgan chorak asr mobaynida jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatgan eng katta omil korrupsiya holati bilan bog'liq edi. 2016-yildan boshlab mazkur holatni bartaraf etish davlat siyosatining eng ustuvor masalasiga aylandi. Bu borada olib borilgan tizimli ishlar natijasida korrupsiya holati avj olgan ta'lim, sog'liqni saqlash, qurilish sohalarida mehnat qilayotgan minglab xodimlar maoshlari oshirildi, korrupsion holatlarga qarshi jiddiy kurash boshlandi. 2017-yil 3-yanvarda “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi Qonun qabul qilindi, 2020-yil 29-iyunda korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi;

– fuqarolarni qiynab kelayotgan, pirovard natijada jamiyatda muayyan darajada ijtimoiy-ma'naviy muhit beqarorligiga sabab bo'lgan masalalardan yana biri – bu qo'shni davlatlardagi yaqinlarimiz, quda-anda bo'lib ketgan qarindoshlarimiz bilan aloqalarimizning uzib qo'yilgani bo'ldi. O'zbekiston Prezidentining tashabbusi bilan 2017-yili O'zbekiston va Tojikiston o'rtasidagi chegaralar ochila boshlandi. 2019-yilga kelib barcha 17 ta nazorat-o'tkazish punktlari faoliyati qayta tiklandi. Xuddi shu kabi, O'zbekistonning Qirg'iziston, Qozog'iston, Turkmaniston bilan chegaralaridagi to'siqlar ham olib tashlana boshlandi. Bularning bari O'zbekiston jamiyatida ijtimoiy-ma'naviy muhitning yanada barqarorlashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatdi;

Sanab o'tilgan omillar jamiyat iqtisodiy-siyosiy va ma'naviy ehtiyojlarini shakllantirish va qondirishning 4-bosqichida sodir bo'lgan eng muhim ijobiy o'zgarishlar hisoblanadi. Mazkur o'zgarishlar, tub islohotlar O'zbekiston jamiyatida barqaror ijtimoiy-ma'naviy muhitning shakllanishida alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

Ushbu muhit barqarorligida uzoq yillar mobaynida shakllangan mahalla institutining o'zni ham katta bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev bu haqda shunday deydi: *“Barchamizga ma'lumki, islohotlarimiz natijalari, bo'layotgan o'zgarishlar va aholining kayfiyati, avvalo, mahallada seziladi. Shu ma'noda, “Mahalla – jamiyatimizning yorug' yuzi va vijdoni ko'zgusi”, desak, to'g'ri bo'ladi. Shuning uchun barcha darajadagi rahbarlar pastga tushib, o'z sohasi bo'yicha mahallalardagi muammolarni o'rganishi va ularga yechim topishi, natijani ta'minlashi shart. Mahalladagi ishlarning ahvoli vazirlik, idora va hokimliklar faoliyatini baholashda bosh mezon bo'ladi”*.

Ma'lumki, jamiyat ijtimoiy-ma'naviy muhitining qay darajada barqarorlashgani yoki beqarorligi

mahallada yaqqol aks etadi. Shuning uchun ham keyingi yillarda mahalla instituti jamiyatning vijdoni sifatida sanalmoqda. Ayni paytda, aholi ma'naviy-madaniy ehtiyojlarining shakllanishida bosh rol ni ham oila bilan birgalikda mahalla o'ynamoqda.

Shaxs kamolotida, uning ijtimoiy mavqeida mahallaning o'ni beqiyos ekanligini kishilarning mahallaga bo'lgan munosabatidan bilsa ham bo'ladi. Mahalla o'zbek uchun o'z mavqei darajasini belgilab beruvchi maskan. Shuning uchun ham biz, o'zbeklar uchun eng muhim savol "Mahalla nima deydi?", degan savolga javob berishdir.

Shu o'rinda Toshkent shahar Olmazor tumani "Qo'shtut", Samarqand viloyati Samarqand shahar "Bog'iston", Toshkent shahar Sergeli tumani "Sohibqiron", Namangan viloyati Namangan shahar "Dashtbog'" mahallalarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni o'rganish bo'yicha o'tkazilgan sotsiologik so'rovnoma natijalariga e'tibor berishni lozim topdik.

"Siz o'zingizning mahalladagi ijtimoiy o'rnigizni qanday baholaysiz?" degan savolga respondentlarning 29 foizi "Mahallada mening yo'qligim darrov bilinib qoladi", 25 foizi "Yig'ilishlarda odamlar mening fikrim qandayligini hamisha so'rab turishadi", 12 foizi "Mahalladoshlar mening pozitsiyamni doimo hisobga olishadi", 13 foizi "Turli tadbirlarni uyushtirishni menga yuklashadi", 9 foizi "Mahalladoshlar mendan ko'mak kutishadi", 1 foizi "Mening iltimosim va takliflarim jamoada e'tiborsiz qolmaydi" va 11 foizi "Odamlar menga ishonishadi" degan javoblarni belgilagan.

Mazkur so'rovnoma natijalaridan shu narsani aniqlash mumkinki, O'zbekistonda mahalla instituti xalqimiz ijtimoiy-ma'naviy hayotiga to'liq kirib bo'ldi. Biror odam o'zining mavjudligini mahalladan tashqarida ko'rmaydi. Mahalla fuqarolari o'zining iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy muammolarini mahalla instituti bilan hamkorlikda hal etilishi mumkinligiga ishonadi.

Respondentlarning ushbu javoblaridan turli, hattoki, bir-biriga zid xulosalar olish ham mumkin. Masalan, odamlarning o'z hayoti, turmush tarzi, ijtimoiy holatini mahalla bilan bevosita bog'liqlikda ko'rishining, hech shubhasiz, ijobiy tomonlari bor. Jumladan, jamiyatda mustahkam ijtimoiy birlikni, milliy yakdillikni, kishilarning quvonchli va tashvishli paytlarda bir-biriga ko'makdosh bo'lib, o'zaro hamkorlikda yashashga intilishlarini ijobiy baholash mumkin.

Mazkur holatlar O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi qoshidagi Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tomonidan o'tkazilgan sotsiologik so'rovnomalar natijalari ham tasdiqlab turibdi. Jumladan, so'rovnomada qatnashganlarning 20 foizi oila institutini, 18 foizi ta'lim muassasalarini, 16 foizi ommaviy axborot

vositalarini, 4 foizi diniy tashkilot va idoralarni, 6 foizi boshqa jamoat tashkilotlari faoliyatini yoshlar ma'naviy dunyosini shakllantirishdagi o'ni pasayib ketganligini qayd etganlari holda, bu borada mahalla instituti ijtimoiy nufuzining kamayib borayotganligini 27 foiz respondentlar ta'kidlagan.

Respondentlarning fikricha, mahalla faollari turli ma'naviy-madaniy tadbirlar, mahalla ahli-ning olim, ziyolilar, mutaxassislar bilan bo'ladigan uchrashuvlariga muntazam ravishda "sinovdan o'tgan", tadbirlarda "ortiqcha savol" bermaydigan, "tartibli" fuqarolarni taklif etish bilan cheklanmoqdalar. Tarbiyaga muhtoj, mahalla fuqarolarini muayyan xavotirga soladigan "tartibsiz" fuqarolar esa bunday uchrashuv, davra suhbatlariga atayin taklif etilmaydi.

Shuning uchun ham, yuqorida qayd etilgan institut tomonidan o'tkazilgan so'rovnomada Toshkent shahri (44 foiz), Xorazm (53 foiz), Jizzax (37 foiz), Sirdaryo (32 foiz) va Qashqadaryo (31 foiz) viloyatlaridagi mahallalarning yoshlar tarbiyasi, o'z hududlaridagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishdagi faoliyatlarini "sust", deb baholagan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi bosqichida mahalla fuqarolar yig'inlari bir-biri bilan bog'liq qator vazifalarni bajarishi lozim. Birinchidan, mahalla fuqarolik jamiyatining real ko'rinishi. Ikkinchidan, mahalla o'z-o'zini boshqarish organlarining amaldagi ifodasi. Uchinchidan, mahalla mamlakatda demokratik tartiblarni aniq makonda va zamonda amalga oshirishga yo'naltirilgan nodavlat notijorat tashkiloti. To'rtinchidan, mahalla jamoatchilik nazoratini samarali va ta'sirchan shakllarini joriy etish mexanizmlari jamlangan tashkilot. Beshinchidan, mahalla jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlovchi, fuqarolarni yagona strategik maqsad va ijtimoiy mo'ljal atrofida safarbar etadigan o'ziga xos va chuqur tajribadan o'tgan institut.

Shuning uchun ham, mazkur ijtimoiy institutga katta e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2023-yil 22-dekabrda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan yig'ilishida mazkur masalaga alohida e'tibor berib, mahallalarda yoshlar tarbiyasi, jamiyatda muqim ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantirish eng ustuvor vazifalardan biri ekanligini qayd etdi.

Demokratik, suveren, huquqiy, ijtimoiy, dunyoviy davlatda yashashning imkoniyati, imtiyozlari ko'p. Ayni davrda bunday davlatda istiqomat qilishning o'ziga yarasha qiyinchiliklari ham bor. Bunday sharoitda har bir fuqaro uchun eng kerakli vosita – bu uning huquqiy savodxonligidir. Mamlakat rahbari bu haqda shunday deydi: "Yangi O'zbekistonda "Davlat – inson uchun" tamoyili asosida inson

Madaniyatshunoslik, Nomoddiy madaniy meros

huquqlarini rag'batlantirish, himoya qilish va ularga amal qilish masalalari islohotlarimizning eng ustuvor yo'nalishiga aylanadi".

Bu esa nafaqat yurtimizda, balki butun dunyoda mazkur islohotlarning eng demokratik tamoyillariga mosligi, ularning pirovard maqsadi va davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi inson qadri va manfaatlari, huquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilganligining e'tirof etilishiga sabab bo'lmoqda".

Kishilarning huquqiy bilim darajasi, huquqqa nisbatan ongli munosabat, huquqni hurmat qilish va unga rioya qilishni ifodalovchi huquqiy madaniyat har qanday jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy muhitini mustahkamlovchi omil bo'lib hisoblanadi.

Huquqiy madaniyat va savodxonlikning yo'qligi yoki kamligi jamiyatda turli salbiy holatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. O'z haq-huquqini bilmagan, mavjud qonunchilikdan bexabar har qanday shaxs turli to'siqlarga duch keladi, jamiyatda munosib o'rin topishga qiynaladi.

Shuning uchun ham keyingi paytlarda shaxs huquqiy madaniyati, huquqiy savodxonligiga keng e'tibor berilmoqda. Ammo, ayrim shaxslarda huquqiy madaniyat, sog'lom ma'naviy tarbiyaning yo'qligi natijasida jamiyatda adolatsizliklar yuz bermoqda, ijtimoiy kayfiyatning pasayish alomatlari sodir bo'lmoqda.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida odamlar ijtimoiy muammolarini hal etish, ijtimoiy himoya tizimini shakllantirish borasida ko'plab ishlar amalga oshirildi, bu borada mukammal tizim yaratildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi Farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Ijtimoiy himoya

milliy agentligi tashkil etildi. Agentlik faoliyatining asosiy yo'nalishlari sifatida aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish, ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslar va oilalar bo'yicha ijtimoiy yordam dasturlarini ishlab chiqish, kafolatlangan ijtimoiy xizmatlar standartlarini yaratish va amalga oshirish, ijtimoiy sheriklikni kengaytirish, sohani raqamlashtirish kabi muhim vazifalar belgilandi.

Davlat tomonidan ijtimoiy himoyaga muhtojlarga har tomonlama yordam ko'rsatish tizimi yaratilgan bo'lsa-da, ayni paytda, ularni ish bilan ta'minlash borasida jiddiy ishlar amalga oshirilgan bo'lishiga qaramasdan, hali ham ayrimlarda boqimandalik kayfiyati mavjud. Boqimandalik jamiyatda ayrim noxushliklarni keltirib chiqaruvchi, ba'zan salbiy holatlarga sabab bo'ladigan jarayon hisoblanadi.

Yuqorida keltirilgan misollar, fakt va raqamlar, shuningdek, bildirilgan mualliflik mulohazalaridan xulosa qilish mumkinki, jamiyat ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligi mamlakat taraqqiyotining eng zarur omillaridan biri. Bunday muhitning shakllanishi esa jamiyat a'zolari ma'naviy-madaniy ehtiyojlarining qay darajada shakllanganligi hamda ularning qanday ahvolda qondirilishi bilan bog'liq.

Madaniyat, san'at, ma'naviyat va ma'rifat maskanlari faoliyatining bunday muhitga ta'siri juda katta. O'qimishli, savodxon, ma'naviyati kuchli, ma'rifatli insonlar jamlangan jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligi ta'minlanadi. Ushbu jamiyat a'zolari jamiyat hayotini yemiruvchi illatlarga nisbatan doimo o'zlarida kurashuvchanlik kayfiyatida bo'ladilar, ularning ijtimoiy faolligi mamlakat va jamiyatni turli tahdidlar, falokatlardan asrovchi fenomen hodisa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19-yanvar kuni o'tkazilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada masalalariga bag'ishlangan videoselektordagi nutqi. – Toshkent, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning poydevoridir. – Toshkent: Tasvir nashriyot uyi, 2021. – 36 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 440 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Asarlar. 1-jild. O'zbekiston, NMIU, 2017. – 592 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 25-dekabrdagi PQ-405-son Qarori. "Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish, ilmiy o'rganish va targ'ib qilishni rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 3-iyundagi 340-son Qarori. "Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti faoliyatini tashkil etish to'g'risida".
8. Quronov M., To'rayev Sh., Daminov E., Bozorov O. Milliy tarbiya va yoshlar dunyoqarashini shakllantirish. – Toshkent, 2017. – 284 b.
9. Mavrulov A. Vatanni sevis mas'uliyati. – Toshkent: Sano-standart, 2016. – 71 b.
10. Mavrulov A. Ma'naviy barkamol inson tarbiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2008. – 22 b.
11. Boboyev H., G'ofurov Z. O'zbekistonda siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy ta'limotlar taraqqiyoti. – Toshkent: 2001. – 480 b.